

Десет година након 5. октобра промене које су наступиле на српској медијској сцени нису у складу са очекивањима. Медији у Србији су данас, десет година од промена, и даље суочени са оним проблемима које су земље са дугом демократском традицијом, као и оне које су успешно спровеле транзицију, ефикасно превазишле. За разлику од претходних времена, када је утицај власти на слободу медија био снажан, када су независни медији били кажњавани и затварани, данас се политичке и економске елите користе софистицираним облицима притиска на медије, што за последицу има да је медијска сцена у Србији и даље контролисана.

На основу истраживања Напредног клуба које се односи на питања везана за положај медија и новинара у Србији у протеклих десет година, базираног на извештајима и саопштењима домаћих државних институција, невладиних организација, самих медија, као и релевантних међународних институција, као главна обележја српске медијске сцене данас истичу се:

- нетранспарентност власништва у медијима
- индиректни, економски, притисци на новинаре и медијске куће
- аутоцензура и недовољна заштита новинара
- неуспешна приватизација и трансформација медија у државном власништву
- низак ниво професионалности и пад поверења у медије.

Иако транспарентност власништва и рада представљају једно од основних обележја демократских друштава, за велики број медија у Србији данас је тешко утврдити праву власничку структуру.

Иако транспарентност власништва и рада представљају једно од основних обележја демократских друштава, за велики број медија у Србији данас је тешко утврдити праву власничку структуру. Према подацима Центра за истраживачко новинарство (ЦИНС) при Независном удружењу новинара Србије (НУНС), „најзначајније медије у Србији поседују домаћи бизнисмени и тајкуни, делом су у нешто мањој мери на тржишту присутне стране компаније (немачки „WAZ“, швајцарски „Ringier“, амерички „News Corporation“ [\[1\]](#)), али је карактеристично да државне структуре и даље имају велику заступљеност у погледу директног власништва у медијима“.

[\[2\]](#)

Законом о радиодифузији и Законом о јавном информисању прописане су обавезе медија да истакну основне податке о оснивачу, укључујући адресу оснивача и имена одговорних лица (главних уредника и одговорних уредника). Међутим, уколико се погледају подаци из Агенције за привредне регистре, често је наведено само име директора или главног и одговорног уредника.

Ситуација је поготово спорна када је у питању власништво у штампаним медијима. Готово је немогуће наћи званичне податке са именима власника водећих новина у Србији. Услед одсуства правих података, у јавности се дуже време спекулише да иза бројних новина стоје највиђенији домаћи бизнисмени који су своје богатство почели да стичу у време рата и распада земље. Најупечатљивији пример јесте случај „Вечерњих новости“ за које се и данас, четири године од приватизације, званично не зна коме припадају, а у јавности се за приватизацију компаније „Новости“ везују имена Милана Бека, Мирослава Мишковића и Станка Суботића. Такође, у делу јавности се говори и да су власници појединих медија људи који припадају врху водеће партије у актуелној власти.

И дистрибутивни ланци штампаних медија, како се недавно показало, били су, или још увек јесу, у власништву домаћих бизнисмена који се налазе на потерницама Интерпола. Конкретно, дистрибутивна кућа „Штампа“, пре него што је преузета од немачког WAZ-а, припадала је Дарку Шарићу, док се за дистрибутивну кућу „Футура плус“ у медијима истицало да припада Станку Суботићу Цанету. У питању су две највеће дистрибутивне куће у земљи, које имају одлучујућу улогу у пласману штампе на српско тржиште.

У протеклих десет година неретко се дешавало да се, најчешће у предизборним кампањама, покрену медији (пре свега новине и радио-станице) које фаворизују једну политичку опцију, да би након тога убрзо биле угашене.

Други велики проблем за медије у Србији представља постојање индиректног притиска од економско-политичких кругова. У Извештају ЕК из 2009. наводи се да је настављено политичко уплитање у рад медија.

Занимљив је и податак да неке од водећих дневних новина, које су покренуте пре две или три године, имају оснивачки капитал од свега 250 или 500 евра.

На српском тржишту штампе видно присутне су и две стране куће (немачки „WAZ“, који има 50 одсто власништва у Политици и, донедавно, већинско власништво у новосадском Дневнику [3], и швајцарски „Ringier“, који издаје Блиц, 24 сата, Ало, Блиц Пулс, Блиц Жена) и њихово власништво је транспарентно. Са друге стране, немачки „WAZ“ се управо нашао у средишту скандала везаног за приватизацију Вечерњих новости, после чега је из немачке фирме најављено повлачење из Србије, праћено оптужбама на рачун дела актуелне власти.

За разлику од нпр. Чешке, у којој је, и поред значајног интересовања политичких кругова, власничка структура медија у потпуности транспарентна, српске власти у протеклих десет година транзиције нису показале озбиљно интересовање за ово питање. Осим повремених иступа актуелних министара културе и информисања, готово ниједном највиши државни функционери нису посветили пажњу овом питању, нити је тема власништва у медијима икада имала запажено место у изборним платформама странака.

Други велики проблем за медије у Србији представља постојање индиректног притиска од економско-политичких кругова. У Извештају ЕК из 2009. наводи се да је настављено политичко уплитање у рад медија. Премда се због своје природе и начина остваривања овај притисак тешко може утврдити у званичним документима и процедурама, на скуповима посвећеним медијима у Србији често доминирају теме које се односе управо на ову врсту проблема.

Део медија, посебно оних за које се према уређивачкој политици и ставовима које заступају може рећи да имају опозициони став према власти, често указује на притиске посредством каналисања огласа.

За разлику од времена пре 5. октобра, када је притисак био бескрупулозан и директан, у медијским круговима влада уверење да су данас медији суочени са знатно више софистицираним облицима притиска. Ови, перфиднији, облици притиска остварују се кроз каналисање државних и приватних огласа преко утицајних маркетиншких агенција, успоравање или одлагање исплата уговорених обавеза према медијима за услуге рекламирања или других пословно-техничких уговора. Познат је случај повлачења огласа компаније „Делта“ (која је као једна од највећих фирми и један од највећих оглашивача у Србији) са телевизије Б92, када је ова станица извештавала о наводним неправилностима у приватизацији предузећа „Луке Београд“ а у којима је, према наводима Б92, учествовао власник „Делта холдинга“.

Према подацима „AGB Nielsen Media Research“ трошкови оглашавања у Србији у 2009. години износили су 161 милион евра, од чега је 95 милиона (59%) утрошено на телевизију, а 36 милиона (22.4%) на штампане медије. [\[4\]](#)

Део медија, посебно оних за које се према уређивачкој политици и ставовима које заступају може рећи да имају опозициони став према власти, често указује на притиске посредством каналисања огласа. У ставовима које износе тврди се да се огласи водећих домаћих и страних компанија у Србији каналишу преко малог броја пробраних маркетиншких кућа које су повезане са људима из врха највеће странке у актуелној власти, и да се упућују у оне медије који углавном афирмативно извештавају о политици владајућих структура. [\[5\]](#)

Посебно се поставља питање оглашавања државних институција, које, према различитим проценама, просечно годишње на огласе дају око 30 милиона евра. Сматра се да странке које су у власти користе средства за оглашавање државних институција и фондове за пројекте намењене медијима како би у њима добиле одређени утицај или бољу позицију. У том смислу најсвежији пример јесте критика појединих медија упућена Министарству културе и информисања поводом расподеле око 80 милиона динара у 2009. години, као средство помоћи медијима у светлу економске кризе. [\[6\]](#) Критике се односе на нетранспарентност у погледу састава комисије која је доносила одлуке о пројектима и критеријума доделе помоћи.

Фаворизација медија преко селективног додељивања донација и финансирања пројеката довела је до развоја нелојалне конкуренције у медијима и један део њих ставило у знатно тежи положај.

Треће битно обележје медијске сцене Србије, десет година након 5. октобра, јесте постојање аутоцензуре. Ово потврђују и извештаји „Фридом хауса“ у којима је, редом, од 2000. године па до последњег извештаја који се односи на 2009. годину, наведено да новинари „практикују аутоцензуру“. [\[7\]](#)

Нетранспарентност власништва, политички и приватно-економски а не јавни интереси у основи мотива прикривених власника водећих медија, условљеност извештавања различитим уговорима о пословној сарадњи, али и друштвена и институционална незаштићеност, правна и финансијска несигурност новинара, довела је до развоја аутоцензуре у српском новинарству.

Нетранспарентност власништва, политички и приватно-економски а не јавни интереси у основи мотива прикривених власника водећих медија, условљеност извештавања различитим уговорима о пословној сарадњи, али и друштвена и институционална незаштићеност, правна и финансијска несигурност новинара, довела је до развоја аутоцензуре у српском новинарству.

Јачању аутоцензуре посебно је погодовао период непосредно након убиства председника Владе Србије 2003. године, када је уведено ванредно стање и када су одређени медији угашени. Из тог периода значајан је случај забране дистрибуције броја недељника „Сведок“ због тога што је из једног скопског недељника пренео наводни интервју са првооптуженим за убиство премијера, а на насловну страну ставио слику оптуженог Милорада Луковића Легије у маскирној униформи са насловом „Легија проговорио“. Зауостављање штампања и заплена одштампаног тиража извршена је без неопходних судских докумената, док је слика Луковића у маскирној униформи протумачена као позив на оружану побуну, иако је сама фотографија преузета са потернице, на сајту Министарства унутрашњих послова Републике Србије. Услед реакције бројних међународних организација за заштиту права новинара [\[8\]](#) [\[9\]](#), остао на одлуци да буде забрањено само то, спорно, издање Сведока, а не сама новина.

Значајан корак у правцу аутоцензуре медија у Србији остварен је 2009. године изменама Закона о информисању којима су предвиђене драконске казне за медије. Јавност ни данас званично није обавештена ко су били аутори тих измена. Закон за који је у јавности оцењено да је донет како би се један политичар обрачунао са једном новином, после годину дана одбачен је од Уставног суда као неуставан. За време важења закон је селективно примењиван, тј. најстроже је примењен само у случају дневника „Курир“. Иако је био на снази кратко, овај закон је, према оценама медијских стручњака, оставио тешко наслеђе за слободу медија у Србији. [\[10\]](#)

Најновији случај – пресуда којом градска телевизија „Студио Б“ треба да обештети пијаног возача због кампање "Безбедни у саобраћају", у медијима је оцењена као још један корак ка аутоцензури и пример одсуства сензибилитета судова за улогу медија. [\[11\]](#)

Са проблемом аутоцензуре у српском новинарству везује се и чињеница да су новинари у протеклих десет година и даље изложени различитим притисцима који укључују и претње убиством. [\[12\]](#) Претње се највише јављају у случају извештавања о ратним злочинима (2007. године је новинару недељника „Време“ подметнута бомба под прозор, због, како се претпоставља, извештавања о злочинима у ратовима деведесетих; због сличних извештаја често су упућиване претње и новинарима Б92, али и већине других медија), као и у случајевима извештавања о корупцији и економском криминалу у локалним срединама (бројни случајеви претњи локалним дописницима, као и неразјашњено убиство дописника Вечерњих новости Милана Пантића у 2001. години, који је извештавао на тему општег и привредног криминала у Поморављу). Чињеница да још увек нису разјашњена убиства новинара Славка Ђурувије и Даде Вујасиновић медијски радници тумаче као одсуство воље и заинтересованости државних органа да се новинари и медији заштите и уживају слободу каква им је неопходна за остваривање улоге у демократском друштву.

Посебан проблем у контексту притисака на медије јесте релативно низак степен толерантности политичких и економских елита према критичком извештавању медија у протеклих десет година, као и судска пракса која не иде у прилог слободном новинарству. Доношењем новог Кривичног законика, који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године, у Србији је извршена депенализација (укидање затворске казне), али не и пуна декриминализација клевете и увреде као кривичних дела. Судска пракса у Србији често показује да судови нису ни слободни ни независни када је реч о суђењима за повреду части и угледа, нарочито када је реч о политичарима и локалним моћницима. Познат је спор из 2002. године, Дмитар Шегрт против новинара Жељка Бодрожића из недељника „Кикиндске“. У пресуди Општинског суда у Кикинди новинар је проглашен кривим за извршено кривично дело увреде и осуђен на новчану казну, иако је суд

утврдио да су сви наводи из Бодрожичевог критичког текста тачни и неспорни, али је цео текст окарактерисан као увредљив с обзиром на то да речи које су употребљене штете части и угледу тужиоца Шегрта.

Док судови показују већу ефикасност у тужбама јавних личности против новинара, са друге стране, исти степен агилности није присутан у обрнутом смеру, што такође представља вид притиска.

Четврто обележје медијске слике Србије десет година након 5. октобра јесте релативно неуспешна приватизација медија у државном власништву. Највише критика се односи на приватизацију локалних и регионалних медија. Иако коалиција ДОС део свог успеха дугује подршци локалних и регионалних телевизија, новина и радио станица, преко којих је разбијена медијска блокада Милошевићеве власти, након 2000. није показана озбиљна заинтересованост да се питање положаја локалних медија реши.

Према Закону о радиодифузији држава је до 31. децембра 2007. требало да заврши приватизацију свих државних електронских медија, међутим, после приватизације 31 електронск
ог и 25 штампаних медија процес је заустављен. Већина преосталих општинских медија протестовала је против приватизације, а у случају седам електронских и пет штампаних медија процес приватизације је обустављен углавном због тога што нови власници или нису потписали уговор, или нису платили договорену цену. Формално, процес приватизације заустављен је да би се обезбедило емитовање програма на језицима националних мањина. Медији који су остали у државном власништву наставили су да добијају субвенције државе и тиме је умањена њихова независност са једне, док су са друге стране били у бољем финансијском положају од приватних медија.

У одређеном броју локалних и регионалних медија који су приватизовани запослени су или добијали отказе или су им драстично смањиване плате чиме је прекршен социјални уговор. Примери оваквих спорних приватизација јесу случајеви „Ибарских новости“, РТ Сокобања, нишке „Народне новине“... Нови власници медија су постајали или сами новинари (око 44% случајева), или локални бизнисмени којима је, како се у појединим случајевима показало, један од циљева био добијање некретнина које су поседовали локални медији.

Са друге стране, регионални и локални медији који нису приватизовани, контролишу се

од локалних власти преко буџета и избора управног одбора.

Недоследности у приватизацији и дотације неприватизованим медијима за последицу су имале неравноправан положај медија на тржишту.

Власти након 5. октобра нису на ефикасан начин спровеле трансформацију државне телевизије у јавни сервис (као што је то правило у европским државама). Иако је Законом о радиодифузији предвиђено да 2003. отпочну са радом два покрајинска и један републички јавни сервис, због одуговлачења од стране власти, формални почетак трансформације републичке и покрајинске радио телевизије у јавне сервисе догодио се три године касније. У организационој трансформацији државне и покрајинске телевизије задржано је јединство радија и телевизије, као што је то учињено у свим земљама региона, док су та два медија раздвојена у земљама Централне и Источне Европе. Влада је 2004. године прекршила Закон о радиодифузији тиме што је сменила директора РТС-а и поставила новог, иако је тај посао поверен независној регулаторној агенцији (РРА), која је требало да изабере Управни одбор, а ово тело, путем јавног конкурса, да изабере генералног директора РТС. Директан избор директора јавног сервиса преко Владе у домаћој и страном медијској јавности је протумачен као жеља политичких структура да наставе да утичу на медијску сцену у земљи. Драстично мешање у уређивачку политику јавног сервиса и подривање његове законом утврђене самосталности, био је и политички притисак из парламента током 2007. године, за увођење редовних директних преноса заседања Народне скупштине Србије. Политичком притиску подлегла је и Републичка регулаторна агенција, која је издала обавезујуће упутство о директним преносима. [\[13\]](#) Питање преноса седница Скупштине на јавном сервису и даље није решено. Европска пракса сугерише да се оснује посебан парламентарни канал, да се седнице емитују у одложеном преносу или да се то чини преко интернета. По том питању, за сада, нема договора.

Једна од замерки јесте и да републички јавни сервис не даје довољно простора свим мањинским групама, а бројне критике односе се и на недостатак нових емисија научно-образовног карактера.

Значајан корак у правцу аутоцензуре медија у Србији остварен је 2009. године изменама Закона о информисању којима су предвиђене драконске казне за медије. Јавност ни данас званично није обавештена ко су били аутори тих измена.

Као последица неефикасних приватизација, нетранспарентности у власништву чиме се прикривају стварни интереси и ставови медија, уплива политике и тајкуна, економске зависности медија од моћних фирми (оглашивача), релативно ниске толерантности јавних личности према медијским извештајима, примера судске праксе који нису наклоњени развоју критичног духа у медијима и очитог постојања аутоцензуре међу новинарима, медији у Србији бележе снижавање нивоа професионализма праћено падом поверења. [\[14\]](#)

Чини се да најтеже последице трпе штампани медији – према различитим проценама агенција и новинарских организација, у Србији је 2008. просечан дневни тираж износио 850.000 новина, а данас је пао на 650.000, односно, 6.5 читалаца на 100 становника!

Протеклих десет година у Србији је забележен успон таблоидног новинарства. Извештаји медија често нису поштовали претпоставку невиности, право на приватност или заштиту идентитета малолетних лица. Неретко су медијски извештаји и текстови садржали говор мржње. У значајном броју случајева медији су, намерно и ненамерно, служили као инструмент притиска и хајке на поједине личности, организације или институције. У новинама се све чешће појављују текстови са потписима редакције, а не самих аутора. Честа је злоупотреба анонимног извора чији се наводни искази неретко показују неистинити, тенденциозни и измишљени, најчешће у циљу дискриминације, сензационализма и медијског притиска. Велики проблем представља и непрофесионалност и необученост новинара за свој посао.

Један од битних разлога пада квалитета медијског извештавања лежи и у неизвесном положају самих новинара. Плате у медијима, поготово у локалним и у дописништвима, мале су, а велики број новинара није у сталном радном односу. Колективни уговори на националном нивоу, који регулишу професионалне и социјалне односе међу издавачима, уређивачким одборима и новинарима у Србији не постоје.

[\[15\]](#)

Ниске плате и нерегулисан положај новинара отварају простор за корупцију.

Важну улогу у превазилажењу етичких и професионалних изазова и развоју демократског духа у медијима имају савети за штампу и радиодифузне агенције, које професионално надгледају рад медија и разрешавају етичке спорове, тиме избегавајући државно мешање у ову област. Међутим, у Србији је тек на пролеће 2010. године конституисан Управни одбор Савета за штампу, чије је оснивање одлагано услед недостатка средстава, али и недовољне сарадње медија и медијских удружења.

Финансијски разлози доводе у питање и независност рада Савета РРА, будући да се средства у потпуности обезбеђују из буџета владе, супротно пракси европских земаља са сличном медијском структуром.

Чини се да најтеже последице трпе штампани медији – према различитим проценама агенција и новинарских организација, у Србији је 2008. просечан дневни тираж износио 850.000 новина, а данас је пао на 650.000, односно, 6.5 читалаца на 100 становника!

Десетогодишњицу октобарских промена медији у Србији дочекују у атмосфери економских и политичких притисака, финансијских проблема, пада угледа, тиража и поверења, и недостатка разумевања званичних институција. Медијска блокада, цензура и недемократски закони из Милошевићевог времена, формално су отклоњени. Међутим, њих су заменили софистицирани облици притиска. Можда више него у Милошевићево време, у медијима постоји спрега политике, приватног капитала и личних интереса, резултирајући посредном контролом комплетне медијске сцене. Власти након 5. октобра нису показале озбиљну заинтересованост да се реше кључна питања у медијима, а утисак је да је и данас, као у Милошевићево време, један део медија фаворизован. У оваквим околностима, медији у Србији нису у стању да слободно и одговорно обављају функцију носиоца духа јавности, плурализма, слободе говора и критичке свести, како то чине у истински демократским друштвима.

[1] У децембру 2009. News Corporation која је била власник Фокс телевизије продала је ту ТВ станицу грчкој телевизији „Антиена“.

[2] <http://www.nuns.rs/dosije/22/03.jsp>

[3] “WAZ” је 10. септембра поклонио свој удео од 55% акција запосленима у Војводина пресу и тако се повукао из предузећа

[4] AGB Nielsen Media Research, *ТВ Сцена Србије, 2009*, Београд

[5] <http://www.nspm.rs/prenosimo/imetak-i-metak-sudbina-novina-u-srbiji.html?alphabet=>

[6] <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/medijski-haos-srbije.html?alphabet=>

[7] <http://www.freedomhouse.org/>

[8] http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2003&mm=06&dd=05&nav_id=110477&nav_category=12

[9] http://www.iccsl.org/pubs/03-10_IJCSL.pdf

[10] http://www.pressonline.rs/sr/vesti/vesti_dana/story/126834/Inkvizicija+nije+pro%C5%A1a.html

[11] <http://www.uns.org.rs/sr-Latn-CS/content/vesti/9369/presuda-mo%C5%BEe-izazvati-auto-cenzuru.xhtml>

[12] Представница за слободу медија ОЕБС-а Дуња Мијатовић оценила је почетком априла у изјави за агенцију Бета да се стање у медијима у последњих неколико година погоршало, а посебно да су учестали примери гушења слободне речи у виду физичких напада на новинаре широм регије, али и самоцензура. Још скорије, у говору пред Хелсиншким комитетом САД, Мијатовић је изјавила да нема истинске слободе медија док новинари страхују за живот обављајући свој посао, те позвала владе држава чланица ОЕБС-а да гласно осуде и казне починиоце насилних напада на новинаре; наведено према: Мониторинг медијске сцене у Србији, АНЕМ Публикација III, 2010. година

[13] Извор: Улога јавног сервиса: како обезбедити јавни интерес (извод из рада доц. Радета Вељановског, Правни форум, Српска правна ревија, 7/08

[14] У истраживању које је 2008. године спровео „Стратеџик маркетинг“ наводи се да је опште поверење у медије прилично ниско. Највише се верује телевизији а на другом месту са драстичним заостатком су штампани медији. Више од две трећине испитаних се тада изјаснило да постоји некакав облик цензуре информација у медијима. Опширније, извор: http://www.irex.rs/attachments/067_Media%20Trust%20-%20Press%20Conferen%20Presentation.pdf

И поред ниског поверења, Србија је 2008. године имала највеће време гледања телевизијског програма по гледаоцу, у Европи. Извор: <http://www.uns.org.rs/sr-Latn-CS/content/dokumenta/8843/tekst-medijske-studije-na-srpskom-jeziku.xhtml>

[15] Овакви уговори, виђени као део европске праксе, у земљама региона постоје једино у Словенији.